

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Макаренко П. В. кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та педагогіки
гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-9055-3287>

Онищук К. І. ад'юнкт докторантури та ад'юнктури
Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0009-0005-7108-4218>

У статті здійснено аналіз та систематизацію соціально-психологічних детермінант професійної деформації військових психологів Сил безпеки та оборони України в умовах воєнного стану. На основі огляду наукових досліджень запропоновано авторську класифікацію цих детермінант, виокремлено їх групи та визначено напрямки подальших емпіричних досліджень.

Ключові слова; професійна деформація; військові психологи; детермінанти професійної деформації; соціально-психологічні чинники; Сили безпеки та оборони України; бойовий стрес; психологічне забезпечення.

Вступ. У сучасних умовах повномасштабної війни процеси, що призводять до професійної деформації особистості фахівців психологічного забезпечення Сил безпеки та оборони України набувають особливої інтенсивності в результаті виконання ними професійних обов'язків. Психологічне супроводження військовослужбовців та їх сімей, що зазнають високого рівня впливу травмуючих подій протягом більше ніж трьох років на фоні фізичного та психологічного виснаження, впливає на самих психологів подекуди не кращим чином. Так, зростає професіоналізм, фахівці психологічної допомоги збагачуються досвідом, який не мають психологи жодної країни в світі на сьогодні. Але високою є ціна, яку сплачують військові психологи за цей досвід та за результати своєї роботи. Підвищений рівень професійного стресу, перевантаження службовими обов'язками, необхідність оперативного прийняття складних рішень, моральні та внутрішньоособистісні конфлікти створюють передумови для формування стійких, а нерідко й деструктивних змін в особистості фахівця (І. Klymenko, S. Lobanov, T. Zaichykova, R. Ilchenko, Y. Vakal, 2025).

Незважаючи на наявність окремих оглядів і досліджень професійної деформації та емоційного вигорання психологів Сил безпеки та оборони України (А. Перепелиця, З. Кісіль, Р. Кісіль, 2024; М. Білова, Г. Коваль,

К. Дорошенко, 2022; І. Ліпатов, 2023; В.Босько, 2023) їх кількість є недостатньою для комплексного розуміння особливостей цього феномену саме в умовах воєнного стану. Існуючі теоретичні підходи не охоплюють повною мірою взаємодію особистісних, організаційних і статусно-рольових детермінант, що посилюються екстремальним характером діяльності та багатозадачністю офіцера-психолога. Тому виникає потреба в додатковому теоретичному обґрунтуванні та систематизації детермінант професійної деформації в даному контексті.

Метою статті є аналіз та систематизація соціально-психологічних детермінант професійної деформації військових психологів Сил безпеки та оборони України, зокрема військових психологів НГУ, що дозволить запропонувати авторську класифікацію цих детермінант в умовах воєнного стану.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати ґрунтовні наукові дослідження щодо детермінант професійної деформації фахівців сектору безпеки та оборони України.

2. Виділити соціально-психологічні детермінанти професійної деформації за рівнем впливу та джерелом виникнення з урахуванням їх взаємозв'язків.

Теоретичне підґрунтя. Проблема професійної деформації військових

психологів у сучасних умовах набуває особливого значення, що зумовлено впливом бойового середовища на особистість фахівця, підвищеним рівнем професійного стресу та зростанням інтенсивності психологічних навантажень у військових структурах. Вітчизняні наукові дослідження дозволяють сформулювати комплексне уявлення про соціально-психологічні детермінанти змін в особистості військових психологів, що переростають у професійну деформацію.

В англомовних сучасних дослідженнях ознаки професійної деформації у психологів розглядаються переважно як прояви емоційного вигорання. Вигорання асоціюється з такими концепціями, як втома від співчуття, професійний стрес, вторинна травма та вторинний травматичний стрес. У результаті відбуваються зміни професійних якостей, що впливають на діяльність та загальний психоемоційний стан (М. Vivolo, J. Owen, & P. Fisher, 2022; A. Van Hoy, M. Rzeszutek, 2022; T. Yilmaz, E. Bekaroğlu, 2025).

З'ясування сутності феномену професійної деформації залишається непростим завданням, розв'язанню якого були присвячені дослідження багатьох українських науковців, а саме: О. Акімова, Ю. Александро́ва, О. Бандурки, І. Билиці, Л. Захаренко, З. Кісіль, І. Клименка, О. Косолапова, О. Кудерміної, В. Магди, П. Макаренка, Я. Мацегори, В. Медведєва, Н. Мілорадової, І. Моцонелідзе, Н. Оніщенко, О. Сашуріної, В. Старик, Д. Швеця, В. Христенко, Н. Циби, О. Цільмак, та ін.

Значно менше досліджень проявів професійної деформації у військових різних спеціальностей, особливо в контексті впливу виконання бойових завдань на лінії зіткнення. Зокрема питання специфічних змін особистості військових фахівців розглядали дослідники: О. Колесніченко, Т. Мацевко, О. Петренко, І. Приходько, І. Хоржевська, В. Царапова, М. Zulunov, та ін.

Значна частина досліджень професійної деформації психологів, як цивільного сектору, так і Сил безпеки і оборони, проводиться в рамках підготовки фахівців до діяльності в особливих умовах. Питання особливостей діяльності психологів в екстремальних умовах розглядали: І. Коваленко, Я. Пилипчук, М. Ростока, Р. Сірко. Більш детально розглядається проблема деформації у роботах, направлених

на збереження психологічного благополуччя та професійної ідентичності сучасного психолога. Дану проблему вивчали: В. Босько, О. Зеленько, Б. Іваненко, Д. Похілько, О. Тімченко. Дослідження професійних деформацій представників професій типу «людина-людина» проводили: М. Войтович, О. Кокун, Н. Панасенко, В. Погрібна, S. Blumberga, E. Nagle, M. Rabow.

У контексті воєнного стану в Україні переважна кількість науковців визнають, що участь військовослужбовців у бойових діях або виконання ними спеціальних завдань суттєво посилює фізичне та психологічне виснаження особистості (О. Колесніченко, 2018; Р. Яремко, І. Коваль, О. Ткачик, 2024; І. Ліпатов, 2023; А. Соболев, Н. Міненко, 2025; В.І.Босько, 2023). Це також нормативно підтверджується тим, що один місяць служби в бойових умовах зараховується як три (Міністерство оборони України, 2014). Загальновизнаним є факт суттєвого підвищення інтенсивності фізичного й психологічного навантаження на військовослужбовців, що впливає не лише на соматичні, а й на особистісні параметри функціонування.

Водночас, хоча військові психологи формально не завжди мають статус учасників бойових дій, у випадках виконання ними завдань із психологічного супроводу безпосередньо в районах бойового зіткнення або під час ротацій підрозділів у прифронтових зонах, вони піддаються не менш значущому впливу факторів бойового стресу. Умови їх діяльності фактично еквівалентні за ступенем впливу до умов бойових дій, що не може не відобразитися на особливостях психоемоційного стану, ресурсного виснаження та схильності до професійної деформації. Відповідно, соціально-психологічні чинники професійної деформації в умовах війни мають більш виражений і пришвидшений характер (М. Білова, Г. Коваль, К. Дорошенко, 2022), що потребує спеціального аналізу, профілактики та належного нормативного регулювання.

Питання професійної деформації психологів вивчали: Н. Берегова, М. Великодна, Н. Дметерко, О. Дубчак, У. Михайлишин, Н. Чайкіна, Ю. Чемодурова, та ін. Кількість таких досліджень є недостатньою.

Методи дослідження. У рамках теоретичного дослідження детермінант

професійної деформації фахівців Сил безпеки та оборони було використано комплекс методів:

1. Аналіз наукових джерел здійснювався через систематичне вивчення публікацій у фахових журналах, дисертаційних досліджень, а також нормативно-правових документів. Основна увага приділялася працям, присвяченим темам професійного вигорання, психологічного виснаження, адаптаційних механізмів у бойових умовах, зокрема в контексті збройного конфлікту в Україні (2014–2025 рр.).

2. Порівняльно-аналітичний метод був застосований для виявлення спільних і відмінних ознак детермінант професійної деформації у різних категорій фахівців Сил безпеки та оборони (військові психологи, офіцери бойових підрозділів, національні гвардійці, поліцейські). Порівняння здійснювалося за такими параметрами: функціональні особливості професійної діяльності, рівень емоційної напруги, наявність регулярного контакту з психотравмуючими подіями, доступ до ресурсів психологічної підтримки.

Результати і обговорення. До витоків досліджень професійної деформації в українській психології належать праці В. Медведєва (1996), який розглядає це явище як поступовий процес трансформації особистості під впливом професійного середовища та умов діяльності, що супроводжується змінами в ціннісних орієнтаціях, емоційній сфері та комунікативній поведінці.

У своїй монографії Медведєв пропонує вважати базовим поняттям у дослідженні професійної деформації співробітників ОВС термін «детермінанта» – незалежну змінну (процес, характеристику, елемент реальності), яка самостійно або в поєднанні з іншими змінними впливає на виникнення та розвиток цього феномену. Науковець розподіляє ці змінні на детермінанти-причини, що безпосередньо спричиняють професійну деформацію, та детермінанти-умови, які створюють фон або обставини, що сприяють її виникненню. Окремі умови можуть виконувати роль причини, що підкреслює складність феномену професійної деформації. Крім того, детермінанти мають не лише зовнішній (організаційний, соціальний), а й внутрішній характер, відображаючи особистісні й

психологічні особливості співробітника (В. Медведєв, 1999).

В. Медведєв поділяє детермінанти професійної деформації за рівнем впливу та джерелом виникнення. За рівнем впливу та масштабом контролю:

1) Глобальні (загальні) детермінанти (стратегічний рівень): державна правоохоронна політика, завдання та функції ОВС у цілому, рівень загальнодержавного забезпечення діяльності ОВС, стан моральної та правової свідомості населення, громадська думка про діяльність ОВС, ставлення громадян до ОВС та рівень їх сприяння діяльності.

2) Відомчі та внутрішні детермінанти (оперативний рівень): загальний порядок проходження служби в ОВС, грошове забезпечення та його диференціація залежно від підрозділу, система оцінки ефективності діяльності (орієнтація на показники будь-якою ціною), рівень соціальної та правової захищеності співробітників, особливі повноваження та контроль за їх застосуванням.

3) Безпосередні детермінанти (тактичний рівень): причини та умови, пов'язані з конкретною службою, підрозділом чи окремим співробітником, взаємодія в межах міськрайвідділів, пенітенціарних установ (В. Медведєв, 1996).

Відповідно до джерела виникнення В.С. Медведєв поділяє детермінанти на такі основні категорії:

1) Детермінанти, пов'язані зі службовою діяльністю: конкретні службові завдання; високий рівень стресу, конфліктність і екстремальність ситуацій; дефіцит часу, фізичне та психологічне перевантаження; контакти зі злочинним середовищем; надмірна бюрократизація.

2) Детермінанти, пов'язані з особистістю співробітника: індивідуально-особистісні характеристики; психологічна стійкість або її відсутність; вплив власних морально-етичних принципів; наявність або відсутність навичок управління стресом.

3) Детермінанти, які пов'язані з найближчим соціальним оточенням та, за результатами досліджень, мають різну силу деформуючого впливу: службовий колектив – має середній, подекуди сильний деформуючий вплив; позаслужбове оточення (сім'я, друзі, знайомі) – слабкий вплив; загальна атмосфера в підрозділі – сприяє

поширенню деформації навіть у служб, що мають низький коефіцієнт деформації (В. Медведєв, 1999).

Наукові розробки, проведені В. Медведєвим, ми вважаємо доцільним застосовувати для дослідження соціально-психологічних чинників виникнення професійної деформації військових психологів НГУ. Це обґрунтовується тим, що специфіка професійної діяльності в умовах воєнного стану Національної поліції та Національної гвардії України має спільні риси. Обидві структури належать до Сил безпеки й оборони України, що зумовлює подібність умов та причин виникнення професійної деформації.

Зокрема, загальні, відомчі та внутрівідомчі, а також безпосередні детермінанти впливають на представників зазначених формувань та органів у схожий спосіб. Водночас, детермінанти, пов'язані зі службовою діяльністю, мають відмінності, зумовлені специфікою професійних завдань. Натомість детермінанти, пов'язані з особистістю співробітника та його найближчим соціальним оточенням, є універсальними для фахівців Сил безпеки та оборони та можуть проявлятися незалежно від специфіки виконуваних обов'язків.

Важливою особливістю виконання професійної діяльності військових психологів є одночасне виконання двох ролей – офіцера та психолога. Це призводить до виникнення рольової дихотомії «офіцер – психолог». Логічним видається припущення, що професійна деформація військових психологів буде відбуватись у напрямках, які диктуються цими ролями.

Залишаються актуальними ґрунтовні дослідження О. Петренка, який розглядаючи професійну деформацію особистості в умовах військової служби, вказує на складну природу цього явища, обумовлену впливом як інституційних, так і особистісних чинників. Особливо важливу роль відіграють комунікативно-рольові аспекти, які найбільше впливають на особистість військовослужбовців. Умови військової служби сприяють закріпленню певних поведінкових моделей, які можуть перерости у деформацію особистості (О. Петренко, 1998). Аналіз дослідження О. Петренка дозволяє виокремити наступні групи соціально-психологічних чинників

деформації особистості в умовах військової служби:

1) Внутрішньоособистісні чинники: глибинні переживання та внутрішні конфлікти; порушення самоставлення та схильність до маніпуляцій; потреба у владі та домінуванні – як активний механізм маніпулятивної поведінки; трансформація особистісних смислів – зміна мотиваційних і ціннісних орієнтацій у процесі професійної діяльності; характерологічні особливості – домінантність, авторитаризм, емоційна глухота.

2) Когнітивні чинники: звуження пізнавальної активності – розвиток однобічності професійних інтересів; формування професійної самодостатності – тенденція до замкненого мислення в межах професійної ролі; деформація Я-концепції – зростання розриву між уявленням «Я насправді» та «Я очима товаришів по службі».

3) Комунікативно-рольові чинники: владна позиція керівника – вплив посадових повноважень на сприйняття інших людей як засобу досягнення цілей; суворе нормативне регулювання комунікації – вплив військової субординації на міжособистісні взаємини; звичка до командного стилю спілкування – перенесення професійного комунікативного стилю на всі сфери життя.

4) Організаційно-структурні чинники: тривалість служби – накопичення професійних стереотипів; негативні кар'єрні фактори; інтенсивність управлінських функцій.

5) Культурно-соціальні чинники: нормативний тиск військової системи – жорсткі рамки, що регламентують соціальні ролі; військовий етикет та традиції – вплив на формування особистісних патернів поведінки; просоціальні цінності як засіб виправдання маніпуляції – використання влади заради «вищих цілей» (О. Петренко, 1998).

Аналіз дослідження соціально-психологічних чинників професійної деформації військовослужбовців за О. Петренком, має безпосереднє значення для розуміння процесів особистісних трансформацій військових психологів Національної гвардії України. Хоча емпіричні дослідження свідчать, що сам факт тривалого перебування у військовій системі не є вагомим чинником для виникнення

професійної деформації, проте специфіка військово-професійної діяльності офіцера значно впливає на формування особистості військових психологів. Водночас певні поведінкові особливості, як-от схильність до тактики уникнення в конфліктних ситуаціях, мають кореляцію з вислугою років.

За результатами досліджень О. Петренка, вагомим предиктором особистісних девіацій є невдала кар'єра або тривала затримка у присвоєнні чергового військового звання, що може провокувати внутрішню фрустрацію та зміну особистісних смислів. Але ключову роль у процесі професійної деформації відіграють внутрішньоособистісні та когнітивні чинники, зокрема трансформація системи особистісних смислів. Дослідження вказують на тісний взаємозв'язок між характерологічними особливостями військовослужбовців та їх професійними цінностями, що підтверджує гіпотезу про взаємовплив цих компонентів (О. Петренко, 1998). Відповідно, професійна діяльність військового психолога НГУ не лише модифікує його особистісні смисли, а й сама зазнає впливу його характерологічних особливостей.

Окремої уваги в дослідженнях О. Петренка заслуговує роль владних повноважень та особливостей їх реалізації у військовій системі. Чинники організаційної структури, нормативного тиску, комунікативно-рольових особливостей можуть призводити до формування надмірної авторитарності, звички до директивного стилю управління, а також зниження чутливості до міжособистісної взаємодії. Це, у свою чергу, підвищує ризик закріплення таких патернів поведінки, які можуть мати як адаптивний, так і деструктивний характер.

З. Кісіль розглядає професійну деформацію працівників органів внутрішніх справ як феномен, що має мультифакторну природу. Вона формується під впливом макросистемних (загальносоціальних) умов, внутрішньо-організаційних аспектів роботи поліції, соціально-психологічного клімату та індивідуальних характеристик особистості. У своїх дослідженнях авторка дійшла висновків, що виникнення й поглиблення професійної деформації нерозривно пов'язані з конфліктом між високими вимогами до працівника й обмеженістю ресурсів (організаційних, психологічних), а також із

тривалим впливом стресових чинників (щоденне спілкування з правопорушниками, ризики для життя тощо) (З. Кісіль, 2020).

Серед детермінант професійної деформації З. Кісіль виокремлює:

1) Чинники, пов'язані зі специфікою професійної діяльності – професійна діяльність поліцейського передбачає безперервну взаємодію з різними категоріями громадян, зокрема з деліквентами, а також вирішення завдань запобігання правопорушенням. Характерними факторами цього блоку є: часта комунікація з представниками кримінального середовища, що може призводити до перенесення елементів кримінальної субкультури у професійну свідомість; високий рівень відповідальності за наслідки ухвалених рішень; ризиконебезпечні умови служби та постійна загроза фізичній безпеці; невизначеність та непередбачуваність ситуацій, з якими доводиться стикатися у процесі виконання службових обов'язків; ненормований графік роботи, що обмежує можливості для повноцінного відпочинку та відновлення ресурсів; хронічне психоемоційне напруження, зловживання посадовими повноваженнями, втому від роботи. Такі умови можуть призводити до професійної фрустрації (розчарування в професії) та виникнення захисних стереотипів поведінки.

2) Чинники внутрішньо-системної взаємодії – взаємини з керівництвом та колегами мають значний вплив на професійну ідентичність поліцейського. До основних детермінант цього блоку належать: жорстко ієрархізована структура поліції, що може спричиняти формування корпоративної замкненості та відчуження від соціуму; авторитарний стиль управління, гіпертрофоване підпорядкування та сувора дисципліна; недостатній рівень підтримки та низька довіра між колегами; кругова порука, яка підживлює небажання визнавати професійні помилки чи повідомляти про порушення.

3) Індивідуально-особистісні особливості поліцейських – особистісні характеристики відіграють ключову роль у сприйнятті професійних труднощів і формуванні адаптивних чи деструктивних стратегій поведінки. Основними ризиковими факторами є: невідповідність між рівнем домагань та реальними професійними

можливостями, що може спричиняти розчарування у професії; низька стресостійкість та емоційна нестабільність; тенденція до авторитарності, агресивності, цинізму та байдужості до проблем громадян; втрата мотивації до професійного розвитку та переорієнтація на прагматичні матеріальні інтереси. Такі риси, помножені на владні повноваження, можуть породити зарозумілість, захоплення владою, цинізм, черствість до людських проблем, конфліктність, агресивність, підозрілість тощо.

4) Соціально-психологічні чинники – незадоволеність своїм становищем у суспільстві чи колективі, відчуття несправедливості. Професійна діяльність поліцейських відбувається в умовах, коли рівень довіри суспільства до правоохоронних органів часто є низьким. Це може призводити до професійного виснаження, фрустрації та зневіри у значущості власної роботи. Додатково негативний вплив чинять: авторитарні методи управління, що спричиняють почуття безсилля та відсутність контролю над власною діяльністю; тиск громадської думки, яка може формувати негативний образ поліції; морально-етичні дилеми, що виникають у контексті взаємодії із правопорушниками та владними структурами. Негативний морально-психологічний клімат у підрозділі, відсутність підтримки з боку керівництва також підживлюють деформаційні процеси (З. Кісіль, 2020).

На думку З. Кісіль, поєднання особистісних чинників із мікросистемними та макросистемними умовами професійної діяльності створює базу для розвитку професійної деформації працівників органів внутрішніх справ (З. Кісіль, 2011). Професійна деформація працівників поліції є складним соціально-психологічним феноменом, що формується під впливом численних зовнішніх та внутрішніх детермінант. Вона проявляється у зміні ставлення до професійних обов'язків, втраченні мотивації, емоційному виснаженні, підвищеній агресивності, прагненні до владного домінування та зниженні рівня емпатії (З.Кісіль, Р. Кісіль, А. Перепелиця, 2024).

Аналіз детермінант професійної деформації поліцейських є важливим не лише для розуміння особливостей

трансформації їх особистості, а й для вивчення аналогічних процесів у суміжних професійних групах, зокрема серед військових психологів. Виконання службових обов'язків військових психологів, що включають психологічне супроводження військовослужбовців під час ротацій, пов'язане з роботою в екстремальних стресових умовах, які можуть перейти в кризові (А. Перепелиця, З. Кісіль, Р. Кісіль, 2024; І. Ліпатов, 2023; В. Босько, 2023). Дана діяльність характеризується високим рівнем відповідальності, взаємодією з людьми, що зазнають психотравмуючих подій, перебувають у ситуаціях переживання горя, та під постійним впливом екстремальних факторів.

Зовнішні (організаційні, нормативні, соціальні) та внутрішні (психологічні, особистісні) чинники професійної деформації визначають механізми трансформації особистості фахівців, що працюють в екстремальних умовах. Дослідження цих механізмів дає змогу глибше зрозуміти процеси змін у професійній самосвідомості військових психологів, зокрема як офіцерів Національної гвардії України. Військовослужбовці та правоохоронці зазнають схожого впливу стресогенних факторів – екстремальних умов діяльності, високої відповідальності, емоційного виснаження, вимушеного дистанціювання від цивільного середовища. Аналіз чинників професійної деформації фахівців Сил безпеки та оборони дозволяє не лише простежити загальні закономірності цього процесу, а й виявити специфіку змін, притаманних військовим психологам, чия діяльність поєднує службові функції офіцера та завдання психологічного супроводу особового складу.

Водночас професійна діяльність офіцера-психолога передбачає всі ті функції та обов'язки, що покладаються на практичного психолога, з додатковим навантаженням, пов'язаним із військовою дисципліною, організаційною підпорядкованістю та необхідністю приймати швидкі рішення в складних умовах. У зв'язку з цим доцільно розглянути систему соціально-психологічних чинників професійної деформації цивільних психологів, щоб визначити, наскільки ці процеси є універсальними, які фактори виступають домінантними у військовому

середовищі, а також які механізми психологічного захисту застосовуються особистістю для зниження негативного впливу професійної деформації у військовій сфері.

Аналіз досліджень Ю. Чемодурової дозволяє зіставити механізми виникнення деформації та адаптаційні стратегії, які супроводжують діяльність практичних психологів цивільного сектору з аналогічними явищами у військовій сфері. На основі досліджень Ю. Чемодурової всі чинники професійної деформації психологів можна об'єднати у три основні групи: особистісні, організаційні та статусно-рольові (Ю. Чемодурова, 2019).

Особистісні чинники професійної деформації психологів охоплюють як об'єктивні, так і індивідуально-психологічні особливості. Психологічне старіння проявляється у соціально-психологічному, морально-етичному та професійному вимірах. Згасання інтелектуальних функцій може бути наслідком як вікових змін, так і професійної діяльності, що не вимагає постійного розвитку інтелектуальних навичок. Стереотипізація мислення сприяє закріпленню відпрацьованих схем, зниженню адаптивності та спотвореному сприйняттю реальності. Додатково, індивідуальні риси особистості, такі як інтроверсія, агресивність, низька самооцінка, трудоголізм чи фанатичність, можуть сприяти професійній деформації. Вона також посилюється моральною дезорієнтацією (втрата етичних орієнтирів), низькою мотивацією до роботи та надмірним використанням психологічного захисту, що веде до викривленого сприйняття реальності й уникнення відповідальності. Механізми психологічного захисту, які, хоч і спрямовані на зменшення негативних переживань, водночас спотворюють реальність і гальмують особистісне та професійне зростання.

Організаційні чинники пов'язані з умовами праці та особливостями професійної діяльності. Спеціалізація сприяє рутинізації мислення та втраті творчого підходу, що знижує ефективність виконання професійних обов'язків. Постійний хронічний стрес і емоційне напруження призводять до виснаження та професійного вигорання. Нестача ресурсів, перевантаження та нечітка організація роботи створюють дестабілізаційні умови, що посилюють

відчуття безвиході. Водночас несприятливий соціально-психологічний клімат колективу сприяє емоційній ізоляції та розвитку професійної апатії, що негативно впливає на психологічний стан фахівця та його здатність ефективно працювати.

Статусно-рольові чинники професійної деформації психологів пов'язані із соціальною оцінкою їх діяльності, специфікою професійних ролей і характером взаємодії з клієнтами. Одним із ключових факторів є незадоволеність потреби у соціальній справедливості та захищеності професійної позиції. Додатковим чинником є підвищена відповідальність за виконання професійних обов'язків, оскільки психологи працюють у межах жорстко регламентованих норм і водночас відчувають вплив суспільних очікувань, законодавчих вимог. Інтенсивність професійної взаємодії також сприяє розвитку деформацій. Висока емоційна залученість у процес спілкування, що передбачає постійне вислуховування, співпереживання, аналіз альтернатив і швидке прийняття рішень, поступово призводить до емоційного виснаження. Поглиблює проблему рольовий конфлікт, коли очікування щодо поведінки психолога вступають у суперечність із реальними умовами роботи (Ю. Чемодурова, 2019).

Аналіз ґрунтовних досліджень детермінант професійної деформації в сферах юридичної, військової, соціальної, педагогічної та вікової психології дозволяє виділити такі групи чинників професійної деформації військових психологів:

1. Соціальні детермінанти, які зумовлені зовнішніми умовами служби, організаційним середовищем, соціальними взаємодіями доцільно поділити наступним чином:

1) Організаційно-структурні чинники: тривалість служби (накопичення професійних стереотипів); негативні кар'єрні фактори; високий рівень стресу через військову ієрархію та жорстку дисципліну; надмірна бюрократизація (формалізація роботи); перевантаження службовими обов'язками; нечітка організація роботи.

2) Комунікативно-рольові чинники: тиск керівництва в процесі ухвалення рішень психологічного супроводу; недосконала система оцінки ефективності діяльності психолога; моральний конфлікт між прагматичними (службова необхідність) та

гуманістичними мотивами; висока емоційна залученість у процес спілкування; втома від співчуття.

3) Чинники соціального оточення: незадоволеність потреби у соціальній справедливості; підвищена відповідальність за виконання професійних обов'язків; невідповідність очікуванням оточення; стигматизація психологічної допомоги серед військовослужбовців; вплив службового колективу; несприятлива атмосфера в підрозділі; вплив позаслужбового оточення (сім'я, друзі).

2. Психологічні детермінанти (пов'язані з особистісними особливостями, мотивацією, когнітивними процесами):

1) Внутрішньоособистісні чинники: глибинні переживання та внутрішні конфлікти; порушення самоствалення (зниження самокритичності, підвищення самооцінки до рівня всюдозволеності); невідповідність між рівнем домагань та реальними професійними можливостями; схильність до маніпуляції; потреба у владі та домінуванні як компенсаторний механізм; трансформація особистісних смислів (зміна мотивації, втрата гуманістичних цінностей); формування емоційної глухоти, зниження емпатії; домінантність, авторитаризм як стійкі особистісні риси.

2) Когнітивні чинники: звуження пізнавальної активності (фокусування лише на професійних інтересах); формування професійної самодостатності (замкненість мислення в межах професійної ролі); деформація Я-концепції (розрив між уявленням «Я насправді» та «Я очима колег»).

3) Психофізіологічні чинники: психологічна стійкість або її відсутність; наявність або відсутність навичок управління стресом; фізичне та психологічне перевантаження.

Особливості виконання психологічного супроводу в умовах бойових дій потребують подальшого вивчення не лише з огляду на функціональні навантаження, а й з урахуванням впливу хронічного стресу, порушення режимів відновлення, обмеженого доступу до професійної підтримки та постійного емоційного включення у травматичний досвід інших.

Психологи, які супроводжують особовий склад на передовій, зазнають багаторазового вторинного травматичного впливу, що в поєднанні з необхідністю ухвалення критичних рішень в умовах невизначеності значно прискорює формування симптомів професійної деформації. Саме тому перспективними є емпіричні дослідження, спрямовані на виявлення специфіки дії цих чинників, розробку превентивних стратегій та формування психогігієнічних протоколів з урахуванням реальних умов діяльності військових психологів.

Висновки. Аналіз ґрунтовних досліджень вітчизняних науковців дозволив виокремити універсальні групи детермінант професійної деформації фахівців сектору безпеки та оборони. Незалежно від специфіки організації служби, у всіх категоріях фахівців діють подібні соціальні (організаційно-структурні, комунікативно-рольові, фактори соціального оточення) та психологічні (внутрішньоособистісні, когнітивні, психофізіологічні) детермінанти.

Соціальні детермінанти класифіковано як організаційно-структурні, комунікативно-рольові та чинники соціального оточення. Психологічні детермінанти поділено на внутрішньоособистісні, когнітивні та психофізіологічні. Така систематизація поглиблює розуміння природи деформації та її мультидетермінованості.

Умови повномасштабної війни підсилюють усі виявлені соціально-психологічні детермінанти: інтенсивність бойових дій, перевантаження службовими обов'язками, виконання обов'язків психологічного супроводження особового складу поблизу лінії зіткнення, подвійна роль «офіцер – психолог» пришвидшують розвиток деформацій. Нормативне зарахування одного місяця виконання бойових завдань як трьох формально визнає підвищене навантаження військово-професійної діяльності. Цей аспект доцільно враховувати для дослідження деформації особистості військових психологів, в яких психоемоційний ресурс витрачається в тій самій «бойовій зоні», що й у решти військовослужбовців.

Список використаних джерел

1. Білова, М. Е., Коваль, Г. Ш., & Дорошенко, К. Ю. (2022). Психологічний феномен професійної деформації особистості: теоретичний аспект. *Габітус*, (41), 114–118. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.19>
2. Босько, В. І. (2023). Профілактика емоційного вигорання в екстремальних психологів методами самопізнання і самодопомоги Н. Пезешкіана [Дисертація кандидата психологічних наук]. Національний університет цивільного захисту України. http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18411/1/dis_Bosko.pdf
3. Кісіль, З. Р. (2011). Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України [Дисертація доктора юридичних наук]. Львівський державний університет внутрішніх справ. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7227/1/>
4. Кісіль, З. Р. (2020). Юридико-психологічні засади дослідження професійної деформації працівників Національної поліції України. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Психологічні науки*, (1), 45–52. DOI: [10.37491/UNZ.73.21](https://doi.org/10.37491/UNZ.73.21)
5. Кісіль, З. Р., Кісіль, Р.-В. В., & Перепелиця, А. В., (2024). До питання професійної деформації співробітників Національної поліції України. *Габітус*, (62), 238–243. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8291/1/>
6. Кліменко, І., Лобанов, С., Зайчикова, Т., Ільченко, Р., & Вакаль, Ю. (2025). Psychosocial rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder: The example of Ukraine. *Salud, Ciencia y Tecnología*, 5, 1298. DOI: <https://doi.org/10.56294/saludcyt20251298>
7. Колесніченко, О. С. (2018). Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців: монографія. Харків: ФОП Бровін О. В. 488 с. https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monograf_bojov_psihol_travm_2018.pdf
8. Ліпатов, І. І., Лавніченко, О. В., & Годлевський, С. О. (2023). Діяльність органів військового управління і структур морально-психологічного забезпечення з підтримання і відновлення боєздатності з'єднань (військових частин) Національної гвардії України. *Чесць і закон*, (1[84]), 3–9. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/1/84/276852>
9. Медведєв, В. С. (1996). Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти): Монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України. 192 с.
10. Медведєв, В. С. (1999). Психологія професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ [Автореферат дисертації доктора психологічних наук]. Національна академія внутрішніх справ України.
11. Міністерство оборони України. (2014, 14 серпня). Положення про проходження військової служби громадянами України у Збройних Силах України (Наказ № 530). *Офіційний вісник України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-14#Text>
12. Петренко, О. В. (1998). Професійна деформація особистості та шляхи її профілактики в умовах військової служби. Київ: АЗСУ.
13. Чемодурова, Ю. М. (2012). Проблема визначення соціально-психологічних компонентів професійної деформації особистості. У С. Д. Максименка та Н. О. Євдокимової (Ред.), *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки»* (Т. 2, Вип. 9, с. 242–246). Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського.
14. Чемодурова, Ю. М. (2019). *Психологічні умови подолання професійних деформацій практичних психологів у системі післядипломної освіти* [Автореферат дисертації кандидата психологічних наук]. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.
15. Яремко, Р. Я., Коваль, І. С., & Ткачик, О. Т. (2024). Особливості психологічної підготовки військовослужбовців до бойових дій. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*, (1[3]), стаття 8. <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-8>
16. Van Hoy, A., & Rzeszutek, M. (2022). Burnout and psychological wellbeing among psychotherapists: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 13, 928191. [https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.928191\(Frontiers\)](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.928191(Frontiers))
17. Vivolo, M., Owen, J., & Fisher, P. (2024). Psychological therapists' experiences of burnout: A qualitative systematic review and meta-synthesis. *Mental Health and Prevention*, 33, 200253. [https://doi.org/10.1016/j.mhp.2022.200253\(University of East Anglia\)](https://doi.org/10.1016/j.mhp.2022.200253(University of East Anglia))
18. Yılmaz, T., & Bekaroğlu, E. T. (2025). Secondary traumatic stress in mental health professionals. *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar*, 17(1), 140–146. <https://doi.org/10.18863/pgy.1433650>

References

1. Bilova, M. E., Koval, H. Sh., & Doroshenko, K. Yu. (2022). Psykholohichniy fenomen profesiinoi deformatsii osobystosti: Teoretychnyi aspekt [Psychological phenomenon of professional personality deformation: theoretical aspect]. *Habitus*, (41), 114–118. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.19>
2. Bosko, V. I. (2023). Profilaktyka emotsiinoho vyhorannia v ekstremalnykh psykholohiv metodamy samopiznannia i samodopomohy N. Pezeshkiana [Prevention of emotional burnout in extreme psychologists by methods of self-knowledge and self-help N. Pezeshkian] (PhD thesis). National University of Civil Defence of Ukraine. http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18411/1/dis_Bosko.pdf
3. Kisil, Z. R. (2011). Pravovi ta psykholohichni zasady zapobihannia profesiinii deformatsii pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [Legal and psychological foundations for preventing professional deformation of law enforcement officers] (Doctoral dissertation). Lviv State University of Internal Affairs. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7227/1/>
4. Kisil, Z. R. (2020). Jurydyko-psykholohichni zasady doslidzhennia profesiinoi deformatsii pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal and psychological principles of the study of professional deformation of officers of the National Police of Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Psykholohichni nauky*, (1), 45–52. DOI: [10.37491/UNZ.73.21](https://doi.org/10.37491/UNZ.73.21)
5. Kisil, Z. R., Kisil, R.-V. V., & Perepelytsia, A. V., (2024). Do pytannia profesiinoi deformatsii spivrobitnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy [On the issue of professional deformation of employees of the National Police of Ukraine]. *Habitus*, (62), 238–243. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/8291/1/>
6. Klymenko, I., Lobanov, S., Zaichykova, T., Ilchenko, R., & Vakal, Y. (2025). Psychosocial rehabilitation of military personnel with post-traumatic stress disorder: The example of Ukraine. *Salud, Ciencia y Tecnología*, 5, 1298. <https://doi.org/10.56294/saludcyt20251298>
7. Kolesnichenko, O. S. (2018). Zasady boiovoi psykholohichnoi travmatyzatsii viiskovosluzhbovtiv: monohrafiia [Fundamentals of combat psychological traumatization of military personnel: Monograph]. Kharkiv: FOP Brovin O. V. (in Ukrainian). https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monograf_bojov_psihol_travm_2018.pdf
8. Lipatov, I. I., Lavnychenko, O. V., & Hodlevskiy, S. O. (2023). Diialnist orhaniv viiskovoho upravlinnia i struktur moralno-psykholohichnoho zabezpechennia z pidtrymannia i vidnovlennia boiezdatnosti ziednan (viiskovykh chastyn) Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Activities of military command and control and moral and psychological support structures to maintain and restore the combat capacity of formations (military units) of the National Guard of Ukraine]. *Chest i Zakon*, (1[84]), 3–9. DOI: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2023/1/84/276852>
9. Medvediev, V. S. (1996). Problemy profesiinoi deformatsii spivrobitnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav (teoretychni ta prykladni aspekty): Monohrafiia [Problems of professional deformation of law enforcement officers (theoretical and applied aspects): Monograph]. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. (in Ukrainian).
10. Medvediev, V. S. (1999). *Psykhologhiia profesiinoi deformatsii spivrobitnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav* [Psychology of professional deformation of internal affairs personnel] [Avtoreferat dysertatsii doktora psykholohichnykh nauk]. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. (in Ukrainian)
11. Ministerstvo oborony Ukrainy. (2014, August 14). *Polozhennia pro prokhozhenia viiskovoi sluzhby hromadianamy Ukrainy u Zbroinykh Sylakh Ukrainy (Nakaz № 530)* [Regulation on military service of citizens of Ukraine in the Armed Forces of Ukraine (Order No. 530)]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-14#Text>
12. Petrenko, O. V. (1998). *Profesiina deformatsiia osobystosti ta shliakhy yii profilaktyky v umovakh viiskovoi sluzhby* [Professional deformation of personality and ways of its prevention under military service conditions]. Kyiv: Akademiia Zbroinykh Syl Ukrainy. (in Ukrainian)
13. Chemodurova, Yu. M. (2012). Problema vyznachennia sotsialno-psykholohichnykh komponentiv profesiinoi deformatsii osobystosti [The problem of defining socio-psychological components of professional deformation of personality]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho: Zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Psykhologichni nauky»*, 2(9), 242–246. (in Ukrainian)
14. Chemodurova, Yu. M. (2019). *Psykhologichni umovy podolannia profesiinykh deformatsii praktychnykh psykholohiv u systemi pisliadyplomnoi osvity* [Psychological conditions for overcoming professional deformations of practical psychologists in the system of postgraduate education] [Avtoreferat dysertatsii kandydata psykholohichnykh nauk]. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova. (in Ukrainian)
15. Yaremko, R. Ya., Koval, I. S., & Tkachyk, O. T. (2024). Osoblyvosti psykholohichnoi pidhotovky viiskovosluzhbovtiv do boiovykh dii [Features of psychological preparation of military personnel for combat operations]. *Naukovi zapysky Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti. Pedahohika i psykholohiia*, (1[3]), Article 8. <https://doi.org/10.32782/3041-1297/2024-1-8> (in Ukrainian)

16. Van Hoy, A., & Rzeszutek, M. (2022). Burnout and psychological wellbeing among psychotherapists: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 928191. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.928191>
17. Vivolo, M., Owen, J., & Fisher, P. (2024). Psychological therapists' experiences of burnout: A qualitative systematic review and meta-synthesis. *Mental Health and Prevention*, 33, Article 200253. <https://doi.org/10.1016/j.mhp.2022.200253>
18. Yılmaz, T., & Bekaroğlu, E. T. (2025). Secondary traumatic stress in mental health professionals. *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar*, 17(1), 140–146. <https://doi.org/10.18863/pgy.1433650>

Summary

DETERMINANTS OF PROFESSIONAL DEFORMATION OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT SPECIALISTS IN THE SECURITY AND DEFENSE FORCES OF UKRAINE IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Makarenko P. Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department of Psychology
and Pedagogy, Faculty of Humanities,
National Academy of the National Guard of Ukraine

Onyshchuk K. Adjunct of Doctoral and Adjunct
Program, National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. In the context of full-scale martial law, the professional activity of psychological support specialists within the Security and Defense Forces of Ukraine is marked by continuous exposure to extreme conditions, significantly increasing the risk of professional deformation. Military psychologists operate in combat zones, often facing high emotional pressure that transforms both their personality and professional identity. This article analyzes and systematizes the socio-psychological determinants of professional deformation among military psychologists of the Security and Defense Forces of Ukraine during wartime. Based on a review of scholarly literature, the authors present an original classification of these determinants, structured into specific groups, and outline directions for future empirical research.

Purpose. The purpose of this article is to provide a theoretical analysis and systematization of socio-psychological determinants of professional deformation among military psychologists, particularly those serving in the National Guard of Ukraine, and to develop an original classification model of these determinants under wartime conditions.

Methods. The study applies methods of scholarly source analysis, comparative-analytical approaches, and theoretical modeling. The authors reviewed works by Ukrainian and international researchers dealing with emotional burnout, combat stress, adaptation mechanisms, and deformation processes in the context of professional interactions and military service.

Originality. This article introduces a structured authorial classification of socio-psychological determinants of professional deformation, drawing on the conceptual frameworks of V. Medvedev, O. Petrenko, Z. Kisil, and Yu. Chemodurova. The determinants are grouped into two primary domains: social (organizational-structural, communicative-role, and social environment factors) and psychological (intrapersonal, cognitive, and psychophysiological). Particular emphasis is placed on the dual professional role of “officer-psychologist,” institutional pressure, and cumulative exposure to traumatic combat experiences as key accelerators of professional deformation.

Conclusion. The wartime environment significantly accelerates transformation processes in the personality of military psychologists, underscoring the urgency of developing preventive, rehabilitative, and psychohygienic programs. Future research should focus on empirical assessment of the specific impact of these determinants, the development of diagnostic tools, and evidence-based strategies for mitigating professional deformation under combat-related stress.

Keywords: professional deformation; military psychologists; determinants of professional deformation; socio-psychological factors; Security and Defense Forces of Ukraine; combat stress; psychological support.

Концептуалізація – Макаренко П. В.

Методика – Оніщук К. І.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

The authors declare that they have no conflict of interest.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 25.05.25.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript:

© 2025. This work is under an open license CC BY-NC 4.0.